

Aleksander Erniša

TRUBAR IN ZAKRAMENT V EVANGELIČANSKI CERKVI

Zakrament

Termin zakrament (*sacramentum*) je latinskega izvora in je prevod grškega termina μυστήριον (*mysterion*).¹ V Novi zavezi se beseda *zakrament* ne uporablja, njeno prvo pojavitev najdemo šele v poapostolskem času. Vseeno pa pojem zakramenta ni brez svoje predzgodovine. Tako se različne študije naslanjajo na odlomke iz Stare zaveze (Dan 2,18ss. 27–30. 47) in devterokanoničnih knjig (Sir 27, 16 ss. 21; Tob 12, 7. 11; Mdr 2, 22; 2 Mkb 13, 21). Na teh mestih se pojavlja beseda *skrivnosti*, ki je dobesedni prevod besede *misterij*. To pa, kot bo videno kasneje, uporabljajo tudi reformatorji.

Termin *misterij* je torej vezan na termin *zakrament* in se v Novi zavezi nahaja samo v Markovem evangeliju (Mk 4,11) ter v pismih apostola Pavla (1 Kor 2, 7–10; Rim 16, 25 ss; Kol 1, 26 ss; 2, 2; Ef 1, 8–10; 3, 3–7. 8–12). Beseda *mysterion* (μυστήριον) se v Novi zavezi nanaša na Božji načrt odrešenja, ki se mu odvzame človekova zaslužnost, človek torej na odrešenje nima nobenega vpliva. Zato tudi tako močna in odločna naslonitev protestantov na *Sveto pismo*.

Roth opozarja, da se besedi *sacramentum* in μυστήριον ne prekri- vata v celoti. Kot navaja,² je osnovni etimon religiozna in posvetne-

1 *Evangelisches Kirchenlexikon* 1997–2004.

2 Prim. Roth 1952, 8.

ga pomena besede *μυστήριον* nekaj *zamolčanega*. V Novi zavezi je lahko beseda *μυστήριον* v povezavi s Kristusom obravnavana kot njegovo pravično dejanje, lahko pa se, kot izpostavlja Roth, s to besedo opisujejo tudi *protikrščanske moči*.

Na drugi strani Roth ugotavlja, da beseda *sacramentum*, ki se je prvotno uporabljala kot vojaška zaobljuba, ni pokrivala pomena besede *zamolčanega – mističnega*. Vendar je ravno na podlagi te zaobljube kasneje Tertulian izraz prestavil v religiozno govorico in pomen besede *sacramentum* prenesel na vernika, za katerega je to pomenilo, da se je dolžan držati *verskih pravil*.³

Zakrament in njegova pojavitev v reformaciji

Kako je z odnosom reformacije do termina *zakrament*? Reformacija si ni želela *nove* cerkve, ampak le obnovo *dosedanje*:

Tu je enu, de je nafh lubi GOSPVD Iesus ta Sacrament is ferza poftavil, k'ohranjenju te edinofti u'Veri, v'Vku inu v'Lebni (TPo 1595, I, 192).

Zgodilo pa se je ravno nasprotno. Kot bomo videli v nadaljevanju, so šli *vera, nauk in življenje* posameznih veroizpovedi pri tem vprašanju vsak svojo pot.

Tako oziroma ravno zaradi tega je vsebina tega termina s teološkega vidika zelo zanimiva, kajti pri njej gre za *najobčutljivejše teološke zadeve*,⁴ ki so ne samo razdelile katoliško in evangeličansko cerkev, temveč tudi evangeličansko in reformirano cerkev. Trubar uporablja besedo *sacrament* in jo prevaja s škriuna Suetyna. Tudi Luther in Kalvin uporabljata termin *Sacrament*.⁵ Čeprav je termin *zakrament* znan že pred Avguštinom (354–430), ga šele on teološko definira: *Accedat verbum*

3 Prav tam.

4 Kerševan 2012, 90.

5 Roth 1952, 8.

ad elementum et fit sacramentum,⁶ kar pomeni, da je zakrament *videče znamenje ne videče milosti* oziroma *da je milost podeljena v trenutku, ko je podeljeno znamenje*.⁷ Srednji vek je teologijo zakramenta bolj preciziral in zapisal, da so za zakrament potrebne tri stvari: 1. zunanja ali vidna znamenja, 2. postavitve po Kristusu/besede nastavitve/beseda obljube, 3. podarjena milost/vera. Reformacija je prevzela to definicijo in poudarila, da je postavitve po Kristusu najbistvenejše merilo pri določanju števila zakramentov.⁸ Reformacija je tudi poudarjala, da *mora biti pri prejetju zakramenta prisotna tudi vera*, ker so zakramenti znamenja *obljub*, ta pa so *nekoristna, če niso sprejeta v veri*. Kot pravi Trubar: *de take Boshie oblube inu gnade en vfaki fufeb, kir Suero te Sacramente iemle, ie dileshin* (TO 1564, 29a).

Če želimo spoznati Luthrov nauk o zakramentu, se moramo nasloniti na njegovo delo *De captivitate babylonica ecclesiae* iz leta 1520. Tu Luther navaja, kaj je potrebno za konstitucijo zakramenta. Kot prvo navede, da je za zakrament kot tak potrebna **obljuba**, ki so ji dodeljena (zunanja) znamenja *quae annexis signis promissa sunt*.⁹ Ali ta razlaga po Rajhmanu, ki pravi, da je za Luthra zakrament *zveza besede obljube z znamenjem, ki je tej obljudi dodano*.¹⁰

Luther se je s svojo teologijo o zakramentih na eni strani spopadel s takratno Rimskokatoliško cerkvijo, na drugi strani pa znotraj reformacijskega gibanja. Pri Luthrovem nauku moramo biti torej predvsem pozorni na njegov pogled na *besedo* in *zakrament*. Kot ugotavljajo mnogi raziskovalci, sta pri njem *zakrament* in *beseda* nerazdružljiva. Do tega dejstva lahko pridemo predvsem na podlagi Melanchthonove *Apologije augsburške veroizpovedi*, ki pravi, da sta beseda in obred zakramen-

6 Prim. Luthrov veliki katekizem 1529: *Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum*, kar v prevodu pomeni: Ko se beseda pridruži elementu (voda, kruh, vino), postane zakrament, ali kot pravi Luther sam: *Wenn das Wort zum Element oder dem natürlichen Sein einer Sache tritt, dann wird ein Sakrament daraus*.

7 Rajhman 1977, 51.

8 Prim. EEK 2000, 575.

9 Prim. WA 6, 572, 10.

10 Rajhman 1977 51.

ta združena in kot oblika Božjega dejanja položena v ljudska srca, da se rodi vera. Lepo je to vidno iz naslednjih besed:

Wie aber das Wort in die Ohren geht, also ift das äußerliche Zeichen für die Augen gefelt, als inwending das Herz zu reizen und zu bewegen zum Glauben. Denn das Wort und äußerliche Zeichen wirken einerlei im Herz wie Auguftinus ein fien Wort geredt hat. »Das Sakrament«, fagt er, »ift ein fichtlich Wort.« Denn das äußerliche Zeichen ift wie ein Gemäl, dadurch daselbige bedeutet wird, das durchs Wort gepredigt wird; darum richtets beides einerlei aus.¹¹

Luther je v svojem glavnem delu o zakramentih *De captivitate babilonica ecclesiae* ostro nastopil proti takratnemu nauku. V tem delu si prizadeva, da zakramente osvobodi od deformacij, ki so nastale skozi tradicijo.¹² Kot omenja npr. Sabetta, se ta osvoboditev zgodi zaradi ponovnega prizadevanja za izpostavitev dejstva, da je pri zakramentih pomembno to, da se za posamezno dejanje zavzema Kristus. Kot drugo pa, da sta beseda (Wort) in vera (Glaube) medsebojno odvisni. Kot pravi Roth, je za Luthra termin *verbum* analogen terminu *Christus sacramentum*. Iz tega izhaja tudi Luthrova kristologija. Luther je leta 1522 v *Adventspostille* v pridigi zapisal, da je Kristus *gabe und pfand*,¹³ torej dar in jamstvo/zagotovilo.

Luther naprej razvija teologijo zakramenta in nadaljuje z besedami: *ad sacramenti enim constitutionem ante omnia requiri verbum divinae promissionis, quo fides exerceatur*.¹⁴ Za vzpostavitev zakramenta je torej pred vsemi drugimi stvarmi potrebna beseda **Božje obljube**, s katero se izvršuje in/ali izzove vera. Tudi *Apologija augsburške veroizpo-*

11 *Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirchen* 1998, 292. Melanchthon v obrambi augsburške veroizpovedi govori: tako kot gre beseda v uho, so zunanja znamenja za oči, da srce, ki je znotraj, vznemiri in pripelje k veri. Nadalje se omenjata ime *Avguštín* in termin *zakrament*.

12 Prim. Sabetta 2011, 52.

13 WA 10, I, 2, 15, 21.

14 WA 6, 550, 9–10.

vedi navaja, da so *sacramenta ... signa promissionum*.¹⁵ Torej kot pravi tudi Trubar:

Ty Sacramenti/.../ fo/.../ fnamine ane fueite rizhi/ Inu ye anu videzhe fnamine te neuidezhe mylhofti bofhye/ Inu ye tudi ana videzha befeda bofhya/.../ de per tih fnaminah imate vfelei fmifliti kai Bug gouori kai nam per tih da/ inu oblubi,¹⁶

ter dodaja, da morajo biti pri zakramentu vselej prisotni *Befeda tar obluba bofhya/ inu nasha Vera*,¹⁷ kajti *tim befedom imamo terdnu veryeti inu poterdyti nasho slabo Vero vseh vнадлугаh inu iškushnauah*.¹⁸ Luther je v pismu Georgu Spalatinu¹⁹ 18. decembra 1519 zapisal, da brez izrecne Božje obljube zakrament ne more biti zakrament, torej:

Denn für mich ift kein Sacrament mehr übrig, weil kein Sacrament da fein kann, wenn nicht eine außdrückliche göttliche Verheißung gegeben wird, welche denn Glaube übe, da wir, ohne das Wort des Verheißenden und den Glauben des Annehmenden, mit Gott nichts zu schaffen haben können.²⁰

Še jasneje je to izraženo v originalnem Luthrovem pismu Spalatinu,²¹ napisanem v latinščini, kjer pravi, da noben zakrament ne more obstajati brez jasne in nedvoumne (*expressa*) Božje besede in da odnosa z Bogom brez besede obljube (*verbum promittentis*) in brez vere (*fides*)

15 Prim. BSLK 295, 20.

16 TC 1550, D 5d...

17 Prav tam.

18 TC 1550, F.

19 Georg Spalatin (*17. januar 1484 – †16. januar 1545) je bil humanist, teolog in reformator. Dopisoval si je z Luthrom in po nekaterih podatkih je ohranjenih 400 pisem, ki jih je Luther pisal Spalatinu, ni pa ohranjeno nobeno Spalatinovo pismo Luthru.

20 *Dr. Martin Luthers Sämmtliche Schriften*, 21, Briefe Teil 1, str. 146.

21 Prim. WABr 1, 594, 19–595,25: De allis sacramentis non est, quod tu vel ullus hominum ex me speret aut expectet ullum sermonem, donec docear, ex quo loco queam illa probare. Non enim ullum mihi reliquum set sacramentum, quod sacramentum sit, nisi ubi expressa detur promissio divina, quae fidem exerceat, cum sine verbo promittentis et fide susipientis nihil possit nobis esse cum Deo negoti.

ne moremo ustvariti. Zakramenti so za Luthra tisti dejavniki, ki vero zdramijo (*quae fidem exercent*).

To je nekakšen odgovor reformacijske teologije srednjeveškim teologom, ki so učili, da je prejemnik zakramenta deležen milosti zaradi same *izvedbe* (*Vollzug*) zakramenta in če se dejanju ne zoperstavlja.²² V nasprotju z Luthrom Božja obljuba pri njih ne igra bistvene vloge.

Tretji konstitutivni element zakramenta je bila pri Luthru vera. Kot bomo videli kasneje, tudi Trubar zelo veliko govori o tem. Augsburška veroizpoved govori v trinajstem členu o rabi zakramenta:

Vom Brauch der Sakrament wird gelehrt, daß die Sakrament eingesetzt find nicht allein darum, daß sie Zeichen sein, dabei man äußerliche die Chriften kennen muge, sondern daß es Zeichen und Zeugnis sein gottlichen Willens gegen uns, unferen Glauben dadurch zu erwecken und zu stärcken, derhalben sie auch Glauben fordern und dann recht gebraucht, so man's im Glauben empfäht und den Glauben dadurch stärcket.²³

In slovenski prevod:

O pomenu zakramentov učimo, da ti niso nastavljeni samo kot znamenja, po katerih bi se kristjani prepoznali, temveč da so zakramenti znamenja in pričevanja nam veljavne božje volje. Po njih naj se budi in krepi naša vera. Zato zakramenti zahtevajo tudi vero in se le takrat pravilno rabijo, če se sprejmejo v veri in če se vera po njih krepi.²⁴

Čeprav je v tem členu mišljen predvsem zakrament Svetega krsta, je kljub temu potrebno izpostaviti pomembnost vere v zakramentih. Kot pravi preučevalec Luthrove teologije o zakramentih Sabetta, *vera ne zadeva toliko veljavnosti, ampak predvsem delovanje zakramenta*.²⁵

22 Prim. WA 6, 572, 10.

23 BSLK 1998, 68.

24 *Evangeličanski koledar*, 1980, 110.

25 Sabetta 2011, 57.

Pri tem se naslanja na *Apologijo augsburške veroizpovedi* in povzema trinajsti člen z naslednjimi besedami:

Die Verheißung ist faktisch unnütz, wenn sie nicht durch den persönlichen Glauben empfangen wird.²⁶

Torej je naša osebna vera pri učinku obljube tista, zaradi katere ima zakrament vpliv na naša življenja. Kot pravi *Apologija* na primeru obrezovanja:

Daß Abraham sei für Gott gerecht worden, nicht durch die Beschneidung, sonder die Beschneidung sei ein Zeichen gewesen, den Glauben zu üben und zu stärken. Darum sagen wir auch, daß zum rechten Brauch der Sakramenten der Glaube gehören.²⁷

Kot je razvidno iz besedil, je bila vera pomemben dejavnik oziroma eden od treh konstitutivnih elementov zakramentov. Kot zaključek pa je potrebno dodati še nekaj: naša vera ni tista, ki bi zakrament naredila. To potrjujejo besede iz *Formule Concordiae*:

Nun macht unser Glaub das Sakrament nicht, sonder allein unseres allmächtigen Gottes und Heilands Jesu Christi wahrhaftiges Wort und Einfetzung.²⁸

S temi besedami je poudarjeno dejstvo in bistvo zakramenta, da posameznikova vera ne naredi zakramenta, temveč *beseda in postavitev*. Luther nadaljuje in pravi:

Denn es steht nicht auff menschen Glauben odder unglauben, sonder auff Gottes wort und ordnung.²⁹

26 Prav tam.

27 BSLK 1998, 295.

28 BSLK 1998, 1002.

29 WA 26, 506, 24–25.

Torej je še enkrat poudarjeno, da je za zakrament pomembna Božja beseda in ureditev (*ordnung*).

Luther je torej poudarjal pomembnost *besede* pri zakramentu. Sabetta pri sklicevanju na Luthrovo pridigo k Novi zavezi³⁰ celo navaja:

Das Zeichen allein bringt kein Sakrament hervor, während allein das Wort das Zeichen in ein Sakrament verwandelt, und alle Sakramente finden ihren Sinn und Zweck im Glauben.³¹

Znamenja sama torej ne prinašajo nobenega zakramenta, temveč je *beseda* tista, ki spremeni znamenje v zakrament. Vsi zakramenti dobijo svoj *smisel in smoter v veri*.

Če smo prej omenjali tri Luthrove konstitutivne elemente zakramenta, lahko kot element, ki ga je Luther posebej poudarjal, izvzamemo prav *besedo*.

Beseda je bila posebej poudarjena tudi v t. i. in že prej omenjeni Avguštinovi definiciji *Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum*:

Detrahe verbum, et quid est aqua nisi aqua?³²

Vidimo torej, da na primeru vode pri zakramentu krsta tudi Avguštin daje poudarek besedi, kajti če odvzamemo besedo, je voda samo voda. Torej je *beseda* tista, ki elementom daje njihov učinek. Avguštin zaključí z besedami: *vse to je narejeno z besedo*. Torej je povezava med elementom in vodo konstitutivna za zakrament, ali izraženo z Luthrovimi besedami v *Velikem katekizmu*: *krst ni nič drugega kot voda in Božja beseda skupaj*.

To definicijo prenese Luther tudi na zakrament Gospodove večerje:

Was ist nu das Sakrament des Altars? Antwort: Es ist der wahre Leib und Blut des HERRN Chriften, in und unter dem Brot und Wein durch

30 Prim. WA 6, 375–78.

31 Sabetta 2011, 58.

32 »Odvzemi besedo, in kaj je voda, če ne samo voda?« (Avguštin v Sabetta 2011, 59)

Chriftus Wort uns Christen befohlen zu seffen und zu trinken. Und wie von der Taufe gefagt, daß nicht schlecht Waffer ift, fo fagen wir hie auch, das Sakrament ift Brot und Wein, aber nicht schlecht Brot und Wein, fo man fonft zu Tifch trägt, fonder Brot und Wein, in Gottes Wort gefaffet und daran gebunden. Das Wort (fage ich) ift das, das dies Sakrament machet und unterfcheidet, daß es nicht lauter Brot und Wein, fonder Chriftus Leib und Blut ift und heißet.³³

Ko sprašuje, kaj je zakrament oltarja, navede poleg definicije (to je pravo telo in prava kri Kristusova), da pri elementih tega zakramenta tako kot pri zakramentu Svetega krsta ne gre zgolj za gola znamenja/elemente, ampak za elemente, s katerimi *se ukvarja Božja beseda in ki so v njej oziroma z njo združeni*. Luther kmalu za tem doda Avguštinovo definicijo o učinku besede na elemente in nadaljuje:

Das ift wohl wahr, wenn Du das Wort davon tueft oder ohn Wort anfieheft, fo haft Du nichts denn lauter Brot und Wein, wenn fie aber dabei bleiben, wie fie follen und müffen, fo ift's lauts derfelbigen wahrhaftig Chriftus' Leib bund Blut. Denn wie Chriftus' Mund redet und fpricht, alfo ift es, als der nicht liegen noch triegen kann.³⁴

Luther pravi, da sta brez *besede* kruh in vino zgolj dva navadna elementa, *gola znaka*.³⁵ Če pa besede ne odvezamemo in torej ostane, potem dobimo *resnično Kristusovo telo in kri*. Ta definicija je bila blizu tudi Trubarju.

Na pomembnost Luthrovega pojmovanja besede opozarja tudi Sabetta, ko navaja še druga primerljiva besedila.³⁶ Tako je na primer Luther v spisu iz leta 1533 zapisal:

Und weil das Wort Gottes das groffeft, nötigft und höheft stück ift inn der Chriftenheit (denn die Sacrament on das Wort nicht fein können, aber

33 BSLK 1998, 709.

34 BSLK 1998, 710.

35 Prim. Kerševan 2012, 82.

36 Prim. Sabetta 2011, 60.

wol das Wort on die Sacrament Und zur not einer on Sacrament, aber nicht on das Wort köndte felig werden, als die, so da sterben, ehe sie die begerte Tauffe erlangen), hat hierin Christus auch beste mehr und größler wunder gethan.³⁷

Luther tu poudarja, da je za krščanstvo *Božja beseda največji, najpomembnejši in najvišji del/element (Stück)*. In naprej pove, da zakrament brez besede ne more obstajati, beseda pa brez zakramenta lahko, in da zveličanja brez besede ne moremo doseči.

Da sta pri Božji obljubi pomembna dva vidika, je Luther pisal že v svoji pridigi iz leta 1520. Torej *beseda in znamenje*. Na primer, Sabetta navaja: *tako kot je zveza pomembnejša od zakramenta (zunanjih elementov), je tudi beseda pomembnejša od znamenj*.³⁸ Pri Luthru je *beseda* kot konstitutivni element zakramenta obravnavana od leta 1520 naprej, in to pri vprašanju zakramenta Gospodove večerje. Luther piše:

Nu als vil mehr ligt an dem testament den an dem sacrament, also ligt vil mehr an den worten den an den tzeychn, dan die tzeychen mügen wol nit an testament felig werden. [...] Also sehen wir, das das beste unnd größte stück aller sacrament und der meß fein die wort und gelubd gottis, on wilche die sacrament todt unnd nichts feyun, gleych wie ein leyp on feele, ein faß an weyn, eyn tafch an geltt, ein figur an erfüllung, ein buchstab on geyft, [...] und der gleychen, das war ist, wo wir die meß handeln, hören oder sehen on die wort odder testament, nur allein auff das sacrament und tzeychen warten, so wird die meß nymmer die helfft gehalten, dan sacrament on testament ist das Futter on das vleynod behalten, gar mit ungleychen helfft und teylung.³⁹

Prej, torej leta 1519, je Luther v svoji pridigi *Ein Sermon von dem hochwürdigen Sakrament des heiligen wahren Leichnams Christi und von den Bruderschaften* zapisal:

37 WA 38, 231.

38 Sabetta 2011, 60.

39 WA 2, 363.

Zum erften. Das heylige Sacrament des altars und des hyligen waren leychnams Christi hat auch drey dingk, die man wissen muß. Das erft ist das sacrament odder zeychen, Das ander die bedeutung des felben sacraments, Das dritte der glaub der felben beyden, wie dan yn eynem yglichen sacrament diße drey ftuck feyn mußen.⁴⁰

Kot je razvidno, besede kot konstitutivnega elementa ne omenja, ampak poudarja, da so sicer tri stvari, ki sestavljajo zakrament, in sicer najprej omenja znamenja, pri čemer misli na zunanja znamenja, kot so voda, vino in kruh. Nadaljuje z namenom zakramenta: kaj se pri zakramentu zgodi in čemu je namenjen. Kot zadnji, tretji element Luther navaja posameznikovo vero. Vera je v Luthrovi teologiji igrala pomembno vlogo na vseh ravneh, tako tudi pri vprašanju zakramenta. To nam potrjujejo besede:

Non sacramentum sed fides sacramenti iustificata.⁴¹

Sama udeležba in uživanje zakramentov sta torej brez vere nekoristna, ali kot pravi *Apologija: vera sodi k pravemu uživanju zakramenta*.⁴²

Leto kasneje pa začne Luther v svojih delih omenjati *besedo* (Wort), ki postane eden od ključnih elementov zakramentov.

Kot bo razvidno iz analize termina *Gospodova večerja*, je tudi Luther – tako kot Trubar – s svojo teologijo glede vprašanja zakramentov šel skozi določen razvoj in na podlagi različnih izkušenj ter prevodnih predlog razvijal to vprašanje.

Slovenski protestantski pisci in termin *zakrament*

Ko govorimo o zakramentih v protestantskem verskem okolju, sta to dva zakramenta. Slovenski protestantski pisci so se za takšen nauk o

40 WA 2, 742.

41 WA 6, s532.

42 BSLK 1998, 295.

zakramentih zavzemali od samega začetka svojega delovanja in pisanja ter se borili proti drugim naukom, ki so utemeljevali večje število zakramentov. Že na začetku svojega delovanja je Trubar zapisal po Luthru:

Obtu ty Sacramenti, kir ne fo od Iefufa poftauleni, ne fo Sacramenti, temuzh ene zhloueske poftaue, per katerih nei obene oblube, inu milofti Boshye (TC 1555, I 8b).

Protestanti so zakramente, ki svojega temelja nimajo v *Svetem pismu* oziroma ki jih ni ustanovil Kristus, dosledno zavračali.

Čeprav se v besedilih pojavlja predvsem množina, *sacramenti*, ne dvojina, *sacramenta*, je potrebno podariti, da pri slovenskih protestantih število zakramentov ni bilo nikoli pod vprašajem.

Raba termina *zakramenti* v množini, ne v dvojini, ima pri slovenskih protestantskih piscih tri dopolnjujoče se utemeljitve:

1. nemške predloge dvojine niso ločevale, saj je nemščina ne pozna;
2. v tedanji slovenščini se dvojina v nekaterih primerih ni rabila;⁴³
3. zakramenta vsebujeta tri elemente (zakrament krsta vsebuje vodo, zakrament Gospodove večerje pa kruh in vino), kar navaja k rabi množine.

Če pogledamo vsebino del slovenskih protestantskih piscev, izraza *zakrament* ne zasledimo pred nobenim drugim obredom, razen pred krstom in Gospodovo večerjo. Pri tem niso odstopali od nauka, ki ga opredeljuje tudi augsburška veroizpoved leta 1530.⁴⁴ Še več, Trubar to na več mestih tudi jasno zapiše, npr.:

Glih taku Iefus Chriftus Syn boshy nafh Gofpud inu Ohranenik ye ... uefeli oblubi tiga fuetiga Euangelia/ nam hdobrumu poftauti/ ta dua Sacramenta/ ta fueti Kerft inu fuyo fueto Vezheryo (TC 1550, E 3a–3b).

43 Prim. Jelovšek 2016 (v tisku).

44 *Augsburška veroizpoved* (1530) je eden od glavnih veroizpovednih spisov reformacije. Člene je sestavil Filip Melancthon in jih dal v pregled Martinu Luthru. Glavni razlog za *augsburško veroizpoved*, ki ima 28 členov, je bil zagovor in predstavitev evangeličanske/luteranske vere pred cesarjem Karlom V., da »bi dokazali skladnost v osnovah vere ter potrebe reforme z ozirom na zlorabe v Cerkvi« (Jošar 1980).

TY Sacramenti, ta S. kerft inu ta S. Vezheria Criftufeua (TT 1557, t 4b).

Namen zakramentov

Preden bomo natančneje govorili o nauku zakramentov pri Trubarju, Dalmatinu in drugih, si pogledjmo, čemu so bili zakramenti namenjeni.

Obtu ta kerft, ie en Sacrament, oli ena Suetina, Inu enu fnamine Boshye, skaterim fe Ozha Bug fa uolo fuiga fynu Iefufa Criftufa fred fuetim Duhum daie nafnane, Inu oblubi timu kir fe pufti kerftiti, de hozhe biti nega miloftiui Bug, nemu odpuftiti vfe grehe, nega gori vfeti fa enu laftnu deete, inu fa eniga prauiga Erba vfiga blaga nebeskiga (TC 1555, A 5a).

In naprej nadaljuje:

Vkaterim Sacramentu, on rifnizhnu inu vpryžo daie nom, fteim kruhom inu fteim Vinom fuie tellu ieifti inu fuio kry pyti. Inu nas fteim fe-guifsha, de nom fa volo nega teleffa, kateru ie on dal fa nasho volo vto fmert, Inu fa volo nega kry, katero ie on preyl fa nasho volo na tim Cryshi, nom Vernim bodo vfi grehi odpuszheni, Inu de ta vezhni leben nom slishi (TC 1555, I 5b).

Protestanti, ki so učili, da *sacramenti, kir ne fo od Iefufa poftauleni, ne fo Sacramenti* (TC 1555, I 6b), so se za to zavzemali tudi s pomočjo pridig in naukov. Katoliških sedem zakramentov so protestanti dojemali kot *ene zhloueske poftaue*, saj ne vsebujejo *obene oblube, inu milofti Boshye*, ki pa sta za protestantski nauk za zakrament ključni.

Zakramenti nam služijo kot potrdilo:

fteimi Sacramenti faguishati, de fo nim vfi Grehi odpufzheni, inu de fo Erbizhi tiga vezhniga lebna (TR 1558, L 3a).

Z zakramenti nismo deležni samo Božje milosti, ampak tudi Božje pravice/pravičnosti:

Ta druga ie ta Boshya Prauiza, katero nekar mi, temuzh Bug skufi to beffedo Sacramente, Vero inu S. Duha vnas della inu opraula (TL 1561, 75a).

Protestantski nauk o zakramentih

Protestantski nauk o zakramentih obravnavajo vsi slovenski protestantski pisci 16. stoletja. Termin *zakrament* se tako pojavlja v 37 delih, med njimi tudi v vseh enajstih katekizmih v časovnem razponu od leta 1550 do 1595. Tako najdemo besedo *zakrament* v vseh Trubarjevih (TC 1550, TC 1555, TC 1567, TC 1574 in TC 1575) in Dalmatinovih (DC 1579, DC 1580, DC 1584 in DC 1585) katekizmih ter v katekizmu Felicijana Trubarja (TfC 1595) in Janža Znojilška (ZK 1595). Dalje pri vseh treh piscih Postil, torej Krelju (KPo 1567), Juričiču (JPo 1578) in Trubarju (TPo 1595) ter v ostalih Trubarjevih delih (TA 1550, TM 1555, TT 1557, TR 1558, TT 1560, TL 1561, TAr 1562, P 1563, TO 1564, TPs 1566, TA 1566, TL 1567, TPs 1567, TT 1577 in TT 1581–82). Termin *zakrament* najdemo še v ostalih Dalmatinovih delih ter pri Krelju, Troštu in Felicijanu Trubarju. Torej se ta termin pojavlja v večini del in z izjemo Bohoriča in Megiserja pri vseh slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. Termin *zakrament* se pojavlja v vseh delih skupaj 798-krat.

V katekizmih gre predvsem za odgovor na vprašanja, kot jih je zapisal že Trubar: *Kai sta ta dua Sacramenta (quid sunt sacramenta), kai nam nuzaiō (quis eorum effectus) inu pomenuyo (deque eorum significatione)* (TC 1550, D 5b).

V ostalih delih gre že bolj za podajanje in razlaganje nauka katoliškega nauka, ki je bil za protestante predvsem pri vprašanju Gospodove večerje nesprejemljiv.

O samem zakramentu je veliko zapisanega tudi v Trubarjevi *Hišni postili*.

Trubar in zakrament

Ker zakramenti pomenijo jedro in steber vidnega znamenja vsake veroizpovedi, so se tudi slovenski protestantski pisci tega lotili z veliko vnemo. Trubar je že v svoji prvi knjigi izčrpno popisal, kaj je zakrament in katera sta, čemu služita in kakšen je njun namen: *Kai sta ta dua Sacramenta (oli koker my moremo gouoriti) te fskriune Suetyne tiga Kersta inu Vezherye Christufa/ kai nam te ifte nuzaiu inu pomenuyo* (TC 1550, 42 (29b)). Na vprašanje, kaj so zakramenti, Trubar odgovarja:

TY Sacramenti oli fskriune Suetyne/ fo ane vunane videzhe flufhbe inu Naretbe bofhye/ vtim Euangeliju poftaulene/ per katerih naretbah gofpud bug koker fanemi guifhnimi fnamini oblubi/ Gnadiu inu Mylhoftiu byti/ Sueti Auguftin prau/ Ta Sacrament/ ye anu fnamine ane fuete rizhi/ Inu ye anu videzhe fnamine te neuidezhe mylhofti bofhye/ Inu ye tudi ana videzha befeda bofhya⁴⁵ (TC 1550, 42 (29b)).

Prvi del Trubarjevega odgovora na vprašanje *Kai sta ta dua Sacramenta* je zelo zanimiv s perspektive Melanchthonove *Apologije Augsburgske veroizpovedi* v XIII. členu, ki pravi:

So wir Sakrament nennen die äußerliche Zeichen und Ceremonien, die da haben Gottes Befehl und haben ein angehefte göttliche Zufage der Gnade, fo kann man bald fchließen, was Sakrament fein.⁴⁶

Tudi *Apologija* poudarja, da je zakrament *zunanje znamenje*, za katero sta nujna *Božja zapoved* ter *obljube milosti*. Kot vidimo, je Trubar v TC 1550 razložil bistvo nauka o zakramentu na podlagi še danes uradnega veroizpovednega spisa Evangeličanske cerkve.

Tako kot Luther se tudi Trubar naslanja na Avguštinov nauk o zakramentu in še dopolni zgornjo razlago: *Ty Sacramenti inu te vunane*

45 TC 1550, 42 (29b).

46 BSLK 1998, 292.

*videzhe Boshye slushbe, fo le ene dekle inu eni slushabniki bili te Vere.*⁴⁷ Torej je spet vera tista, ki je bistvena v odnosu do zakramenta.

Zelo izčrpen je bil Trubar v *Eni dolgi predgovori*. Sam sicer pravi, da gre za **Eno kratko Islago** inu en troshtliu Nauuk od tiga S. Kerfta inu od te Vezherie tiga Gofpudi, Sakai fo ty Sacramenti poftauleni, Inu de ty ifti tudi pryzhuio de le skufi to Vero Vcriftufa bomo Ifuelizhani (TT 1557, k 1b), a je to, kot vidimo iz spodnjega besedila, pretirano skromna izjava.

Adam, Abraam ty Iudi, fo imeili druge Sacramente inu Boshye slusbe, koker mi sdai imamo, Ampag druge Vere ne fo imeili. Mi sdai, potle kar ie Criftus prishal, imamo tudi druge Sacramente, vezh ne offruiemo shiuine, Sobote ne prasnuiedo. Ampag mi fatu druge Vere, koker fo oni imeili nemamo, Nih Vera inu ta nasha fo vfe Enu. Tulikain pag fmo fe fto Vero narafen lozhili, de oni fo verouali vtiga Criftufa, kir ie imel priti. Mi pag sdai Veruiedo vtiga Criftufa, kir ie vshe prifshal Gofpud Bug ie po tih zhafih inu po tih ludeh te Sacramente, te Ceremonie, te vunane Boshye slushbe preftaulel inu premenoual, Ampag te Vere on nei nigdar premenil. Ty Sacramenti inu te vunane videzhe Boshye slushbe, fo le ene dekle inu eni slushabniki bili te Vere. Ta Vera pag ie bila koker ena Kraliza inu Gofpa. Ty slushabniki inu dekle, fe premenuio inu preftauleio, Ampag ta Vera veden inu vfelei venim ftanu, veni oblasti inu veni vrednufti ftoy inu oftane do konza. Ty Sacramenti, fo le ene pripraue, ena poffoda, en berzeug, de fteimi to Vero poterduiedo inu mozhno delamo (TT 1557, k 1b).

Najprej navaja in nato primerja zakramente, ki so jih poznali v Stari zavezi, in pokaže na njihov zgodovinski razvoj. Ta je pri vprašanju zakramentov zelo pomemben, kajti rimskokatoliški nauk o zakramentih se sklicuje tudi na Staro zavezo in na v njej ustanovljene obrede, ki so postali zakramenti. Trubar tako še posebej izpostavlja edina sedanja (novozavezna) zakramenta. Poudarja, da gre za eno samo teološko podlago, ki pa jo zaznamuje Kristusov prihod. Nadaljuje z natančnejšo razlago zakramenta, kjer je zakrament s slikovito primerjavo predstavljen kot služabnik vere. Celoten odstavek se torej vrti okrog vere, ki je

47 TT 1557, k.

za protestante tudi pri zakramentu bistvenega pomena. Iz Trubarjevega besedila je razvidno, da so mu teološki pojmi domači, da pa jih želi razložiti na čim enostavnejši in praktičnejši način.

Criftus Iefus Syn Boshy ie on tu vfe, le fam, fuio Martro, per Bugi fuim Ozhetu nom dobil inu faslushil, Inu mi fe taciga lefufeuga faslushena inu vfeh rizhi tar shtukou, kir slishio htimu Vezhnimu lebnu, le skufi to Vero famo inu iemlene tih S. Sacramentou fturimo dileshni, dobimo inu perprauimo na fe (TT 1557, s 1b).

TY Sacramenti, ta S. kerft inu ta S. Vezheria Criftufeua tudi ozhitu Pryzhuio, de ie Iefus Syn Boshy shnega Martro inu faslushenem, kateriga fe mi dileshni fturimo skufi to Vero inu Sacramente nas Isuelizha. Sakai ty Sacramenti, prauio vfi ty ftari inu noui praui Vuzheniki, fo ena vunana uidezha fueta Snamena, te neuidezhe dobre uole pruti nom, inu te Gnade inu milofti Boshye. Onu ie dobru reis, de ty Sacramenti, te skriuene Suetine Boshye, ne fo le fa ene fame, temuzh fa vezh rizhi od Buga inu nega Synu vti Cerqui gori poftauleni (TT 1557, t3c).

Na vprašanje, kaj sta zakramenta, lahko torej najjasneje odgovorimo s Trubarjem, ki pravi: *Obtu ty Sacramenti, fo pryzhe te Boshye oblube od te gnade, inu de fmo dileshni te Boshie oblube inu nom ponuiene inu naprei poftaulene gnade inu milofti* (To 1564, 29a). Božja obljuba ter *Gnada inu miloft* so za Trubarja v zakramentu torej zelo pomembne.

Sakai ty Sacramenti, prauio vfi ty ftari inu noui praui Vuzheniki, fo ena vunana uidezha fueta Snamena, te neuidezhe dobre uole pruti nom, inu te Gnade inu milofti Boshye. Onu ie dobru reis, de ty Sacramenti, te skriuene Suetine Boshye, ne fo le fa ene fame, temuzh fa vezh rizhi od Buga inu nega Synu vti Cerqui gori poftauleni. Gospud Bug hozhe rauen drufiga od te Cerque, od te fuie Verne Gmaine tudi letu imeiti, De pred vfe-mi ludi inu Sludy, to fuio Vero fprofna. De pridiguie glosnu od tiga prauiga Boga inu ta S. Euangelium, De vuzhi ozhitu pres vfiga ftraha vfe shlaht ludi, fakai ie Boshy Syn zhloulik postal, kai ie on fteim dobriga fturil tim ludem, koku inu skakouo Vero fe pride Vnebefa. De fe lozhio od tih Neuer-

nih inu ffourashnikou tiga Euangelia, shnih vunanimi Boshymi slushbami (TT 1557, t 4b).

V prvem stavku Trubar ponovno pove, da je kljub temu, da gre za *uidezha fueta Snamena*, bistvo zakramenta *neuidezhe dobre uole pruti nom, inu te Gnade inu milofti Boshye*. Postavljena niso samo za določene stvari, temveč so fa vezh rizhi od Buga inu nega Synu vti Cerqui gori poftaulene. Trubar v nadaljevanju konkretizira *vezh rizhi*. Zanj torej zakrament poleg potrditve vere pomeni tudi nauk o pravi krščanski veri in njenem namenu, da se torej *lozhio od tih Neuernih inu ffourashnikou tiga Euangelia, shnih vunanimi Boshymi slushbami*.

S. Sacramenti, ta S. Kerft, ta S. Vezheria (TO 1564, 1a);

Ta Kerft ie en Sacrament, tu ie, enu fuetu Boshye fnamine (TO 1564, 101a);

Ta Vezheria Criftufeua, ie en Sacrament, tu ie, enu Suetu Boshye Snamine (TO 1564, 104a).

Takšne ali podobne definicije se nahajajo v skoraj vseh Trubarjevih delih in lahko rečemo, da so si tudi Luther, Kalvin in Zwingli tukaj enotni. Čeprav lahko pri Luthru v začetku njegovega delovanja zasledimo, da se je poigral z mislijo o treh zakramentih, pa je kasneje to misel opustil, kar je predmet obravnave mnogih strokovnjakov.

Trubarjev odgovor na vprašanje *Sakai ye pag gofpud bug take Sacramente poftauill*

Interpretacija nekaterih temeljnih problemov krščanskega nauka se je z reformacijo spremenila. Tako se je spremenil tudi nauk o zakramentu. Če je reformacija poudarjala, da mora celoten krščanski nauk izhajati iz *Svetega pisma*, potem se je moralo spremeniti tudi vprašan-

je zakramenta. Ker tudi pri tem vprašanju niso odstopali od nauka *sola Scriptura*, je le-to postalo tudi temelj za določanje pomena in števila zakramentov nasploh. In če tako tezo razvijamo naprej, pridemo do zaključka, da se je moral spremeniti tudi temelj krščanske vere. V *Katekizmu* 1550 Trubar zakramentu namenja celotno poglavje. Ker je *novi* nauk o zakramentih zanetil velik spor, si je prizadeval in želel, da se vprašanje o zakramentih čim prej razloži v *pravi* luči. Trubar pri definiciji nauka o zakramentu izpostavlja tri ključne dejavnike, da so *TY Sacramenti oli skriune Suetyne/ fo ane vunane vitezhe* flufhbe inu Naretbe *boshye/ vtim Euangeliiu postaulene/ per katerih naretbah gosnud bug koker fanemi guifhnimi fnamini oblubi/ Gnadiu inu Mylhoftiu byti* (TC 1550, D v), in v naslednji vrstici doda že omenjeno Avguštinovo definicijo. Trubar Pri tej definiciji se je močno naslonil na luteranski nauk.

Če Luthrov nauk uči, da morata biti v zakramentu vidna znamenje in obljuba za odpuščanje grehov, mu pri tem sledi tudi Trubar. Ta podatek nam je pomemben zaradi nadaljnje raziskave vpliva Luthrove teologije *simul iustus et peccator* na Trubarja. Na podlagi podrobnejše analize Trubarjeve prve knjige ugotavlja v tej luči tudi Rajhman:

da sta za zakrament potrebni dve stvari: »beseda tar obluba božja« in »naša vera«, ki jo po smislu enači s »postavbo božjo« [...] da so brez teh dveh bistvenih stvari zakramenti le »an cuper«. ⁴⁸

Trubar teološki pomen *sacrament* razloži v TC 1550 (D 5a–F 1b), v treh odstavkih, in sicer poskuša odgovoriti na tri vprašanja:

1. Kai fta ta dua Sacramenta?
2. Sakai ye pag gosnud bug take Sacramente poftauill?
3. Kai nam pag ty Sacramenti pomenio?

48 Rajhman 1977, 53.

Na prvo vprašanje odgovori zelo kratko in jasno:

TY Sacramenti oli fkriune Suetyne/ fo ane vunane videzhe flufhbe inu Naretbe boshye/ vtim Euangeliu poftaulene/ per katerih naretbah gofpud bug koker fanemi guifhnimi fnamini oblubi/ Gnadiu inu Mylhoftiu byti.

Za nas je s teološkega stališča najzanimivejši drugi odstavek/odgovor na vprašanje *Sakai ye pag gofpud bug take Sacramente poftauill*. O tem je pisal že Rajhman⁴⁹ in pri Trubarju izpostavil velik poudarek na *vernih*:

Poudarek na »vernih« je tako očiten, da se zdi, da je po Trubarju vera nasploh potrebna za vreden prejem zakramenta.⁵⁰

Kot pravi Luther, je vera eden od treh konstitutivnih elementov zakramenta. Za Trubarja je tudi pri prejetju zakramenta pomembna vera. Brez vere, kot pravi Trubar v TC 1550 (D 6b), *ta Suetyna timu zhloueku kir ne ima praue Vere de ti boshy oblubi ne veriamе tudi nifhtar ne nuza/ temuzh vezh fhkodi*.

Trubar v TC 1575 jasno pove, da mora biti vera prisotna pri vseh stvareh:

Inu kar fe fturi pres te Vere, tu iftu ie Greh inu Bogu ne dopade prau S. Paul Ro. 14. Heb. 11. Sakai ta Vera fe ne lozhi od te beffede Boshye, Aku hozhe en zhlouik prou Verouati, de ie Bug nemu miloftiu, Inu de nega slushbe Bogu dopado, taku on more imeiti to Boshyo oblubo, de nemu hozhe biti miloftiu fa volo fuiga Synu, Inu de te nega slushbe Bogu dopado, mora imeiti to Boshyo fapuuid, de ie Bug nemu take slushbe fapouedal inu gori naslushil, Aku take beffede Boshye ne ima, taku nega vfe slushbe, bодite teshke inu lipe pred ludmi, ne fo pred Bugom nifhtar vredne inu nifhtar ne velaio (TC 1575, P 4a).

49 Jože Rajhman je v svoji knjigi *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikoslovnih in zgodovinskih raziskav* (1977) obširneje analiziral Trubarjev teološko izrazoslovje.

50 Rajhman 1977, 52.

Videča znamenja Trubar imenuje femleske rizhi, obljudo pa *neuidezhih/ femleske rizhi*.

Sakai an vřag Sacrament/ ye is *dueyu rizhi* poftaulen/ is *videzhiga fna-mina* inu is *neuidezhih rizhi* (TC 1550, D 5a).

In potem Trubar jasneje razloži, kaj so vidna in kaj nevidna znamenja:

tu ye/ is te femleske rizhi inu is te nebeske/ koker od tiga to pergliho imamo vtim kerftu/ ta videzha inu femleska rezh/ ye ta uoda/ ta neuedizha pag inu nebeska rezh/ ye ta gnada/ befeda/ inu obluba bořhya/ katera nas druguzh rody inu nam odpuřti te grehe/ de vtim kerftu bomo brumni řturieni pred bugom/ per tim kerftu řdai otroci bořhy ratamo inu bomo perlořzeni gnebeski druřhini/ Glih taku per tei Vezhery Chriřtufeui/ ta videzha inu femleska rezh ye ta kruh inu tu vinu/ ta neuidezha pag inu nebeska rezh/ ye tu tellu inu ta kry Iefufa Chriřtufa gořpudi nařhiga/ kateru tellu ye řa nas danu vto řmert/ inu ta kry kir ye prelyta řa nařhieh grehou uolo (TC 1550, D 5b).

Na osnovi analize Trubarjevih besed lahko rećemo, da je Trubar velikokrat poudaril, da *brez trdne vere ni mogoće prićakovati od Boga, da bo storil, kar je obljudil*. Za reformatorje je nasploh znaćilno, da so udarjali, kako sta vera in beseda pomembni, in tudi Trubar je vernike na to v svojih delih velikokrat opozarjal.

Pri vprařanju *Sakai ye pag gořpud bug take Sacramente pořtauill* (TC 1550, D 3a) Trubar odgovarja:

de imamo prauo cillu inu terdno vero/ oli kadar nam pag Bug pořhle iřkufhnaue inu nadluge/ buřhtuu/ ueliko tar dolgo boleřan/ Iezho inu to řmert/ tedai pozhutimo/ de řmo řhibke tar mahine vere/ nam ře řdy/ vtacieh nadlugh (TC 1550, D 3b).

Zakramenti so torej služili ljudem kot tolažba, opogumljanje in podpora. Pomen zakramentov je za Trubarja naslednji:⁵¹

TY Sacramenti napoprei pomenuio to Gnado boſhyo/ katero ye Bug vtim Euangeliu fa uolo Iefufa oblubill inu ikafall vſem ludem (TC 1550, E 7b).

V nadaljevanju razloži, kaj pomeni vsak zakrament posebej. Torej:

Ta kerſt pomeni/ de nam fa uolo Iefufa ty grehi bodo odpuſhzheni/.../ de ta Bug/.../ nas guiſhnu vſame vſuyo gnado inu vbrambo/.../ Ta kerſt oli tu pogroſene tudi pomeni/ de ti kerſzheniki moraio na tim fueidtu doſti terpeti/.../ vſem Vernim/ Bug hozhe zhudnu pomagati (TC 1550, E 8a).

Trubar nadaljuje z Gospodovo večerjo:

Glih taku ta Vezherya Chriſtufeua pomeni/ de nas Gofpud fylnu lubi/.../ pomeni tudi/ de fe imamo my Verni vmei febo lubiti/ fakai le ty pryateli vkupe Ieido od ane ſpyſhe (TC 1550, E 8b).

In zaključni z opominom:

de per tih fnaminah imate vſelei fmilſiti kai Bug gouori kai nam per tih da/ inu oblubi/ tim befedom imamo terdnu veryeti inu poterdyti naſho fla-bo Vero vfeh vnadlugh inu ikuſhnauah (TC 1550, F 1b).

Omeniti je potrebno, da so protestanti pri zakramentih izpostavljali še dva vidika. Na eni strani je bila to pokora, kajti po Trubarju je pri zakramentih (predvsem pri zakramentu Gospodove večerje) pomembno, da se vernik spokori:

51 Prim. TC 1550, E 7b–F 1b.

Sakai en zhlouik, kir pokure ne dei, ta per tih Sacramentih, obeniga Troshsta ne prime, inu ne fastopi, fzhemu fo ty Sacramenti od Cristufa gori poftauleni (TO 1564, 29b).

Na drugi strani pa zakramenti poleg tolažbe pomenijo sredstvo za spoznanje in iskanje Boga:

Vti Beffedi inu Vfacramentih imamo Boga iskati (TPs 1566, 189a).

Če govorimo o tem, čemu so zakramenti namenjeni oziroma kakšen je njihov učinek, potem moramo odgovoriti na vprašanje, kaj nam ti zakramenti pomenijo. Trubar pri tem poudarja naslednje: čeprav je pri vsakem zakramentu poudarjen drug vidik, imata oba skupni imenovalec, in sicer *Božjo milost*.

Luthrov nauk *besede in zakramenta* s Trubarjevimi besedami

Srečali smo se z izzivom, pred katerim je bil Trubar ob prevajanju Luthrove *Hišne postile*, ko je bilo treba razmišljati slovensko in približati nauk slovenskemu bralcu. Poglejmo še nekaj primerov, kako je Trubar prevajal Luthrov nauk o zakramentu.

Omenili smo že Luthrov nauk o nerazdružljivosti *besede in zakramenta*. Kot je poudarjal, *die Sacrament on das Wort nicht sein können*.⁵² Torej je za zakrament odločujoča beseda, brez katere zakramenta ne bi bilo. Takšen nauk izhaja iz protestantskega nauka *sola Scriptura* in ker je *Scriptura* beseda, je vloga besede nepogrešljiv temelj. Trubar to zapiše takole:

Per tih Sacramentih fe nema Ie na te vunane rizhi/ *temuzh na te Boshye beffede* gledati inu fmisliti. Sakai fo ty Sacramenti poftauleni (TR 1558, C 1b).

52 WA 38, 231.

Tak nauk se je učil in vedno znova pojavljal tudi v pridigah. Luther je zapisal:

Alfo fol man *das wort und die Sacrament nit fcheyden*/ Denn Chriftus hat die Sacrament auch in das wort gefaffet/ Und wo es on das wort were/ köndte man sich der Sacrament nicht tröften/ Ja man köndte nit wiffen was die Sacrament weren (LHp 1566, XVIIIa).

In Trubar je prevedel:

Taku fe tedaj ta *befseda inu ty Sacramenti nejmajo resdiliti*. Sakaj Chriftus je te Sacramente tudi vte befsede sapopadel, Inu kadar bi Sacramenti pres te Befsede bili, taku bi fe my ne mogli tehiftih trofhtati, Ia my bi ne mogli vejdti, kaj fo ty Sacramenti (TPo 1595, I, 28).

Beseda in zakrament torej sodita skupaj, ker je Kristus z besedami izrazil zakramente, mi pa brez besede ne bi spoznali, kaj so ti zakramenti.

Zaključek

Pregled besedil nam je pokazal smernice Trubarjevega razmišljanja in njegove opredelitve pri najobčutljivejših vprašanih protestantizma. Zakrament je namreč pomenil prelom v teologiji tako znotraj reformacije kakor tudi v odnosu Evangeličanske cerkve do katolištva. V poglavju so bili poudarjeni različni vidiki, ki so pripeljali do tega. V zaključku bi še izpostavili, da se je v začetku Trubar termin *zakrament* še trudil prevajati s *skriune Suetine Boshye*, kar pa je kasneje opustil. *Skriune Suetine* izražajo namreč bistveno globljo teološko vsebino, Trubar pa se je žal odločil za opustitev te besedne zveze. Z analizo termina *zakrament* smo poskušali odgovoriti na naslednja tri Trubarjeva vprašanja: *Kai sta ta dua Sacramenta? Sakai ye pag gofpud bug take Sacramente poftauill? Kai nam pag ty Sacramenti pomenio?* Pri tem pa je pomemben poudarek na tem, da je za zakrament bistvena Božja obluba.

V samem zaključku pa je bil izpostavljen še en pomemben vidik protestantske teologije, ki ga poudarjajo glavni reformacijski spisi. Ta nauk namreč uči, da beseda in zakrament sodita skupaj in da med njima vlada simetrija, čeprav beseda lahko obstaja brez zakramenta, zakrament pa brez besede ne more. Beseda je namreč tista, ki se dotakne človekove notranjosti.

VIRI

DELA SLOVENSКИH PROTESTANTSКИH PISCEV⁵³

- TC 1550 = Trubar, Primož. 1550. *Catechismus*. Tübingen.
 TC 1555 = Trubar, Primož. 1555. *CATECHISMVS*. Tübingen.
 TT 1557 = Trubar, Primož. 1557. *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
 TR 1558 = Trubar, Primož, 1558. *EN REGISHTER*. Tübingen.
 TT 1560 = Trubar, Primož, 1560. *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
 TL 1561 = Trubar, Primož, 1561. *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*. Tübingen.
 TR 1561 = Trubar, Primož, 1561. *Regifter vnd summarischer Inhalt*. Tübingen.
 TO 1564 = Trubar, Primož, 1564. *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen.
 TPs 1566 = Trubar, Primož, 1566. *Ta Celi Pfalter Daudidou*. Tübingen.
 TPo 1595 = Trubar, Primož, 1595. *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.

DRUGI VIRI

- Ahačič, Kozma, ur. 2014. *Cerkveni red (1564). Znanstvenokritična izdaja dela Cerkovna ordninga z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Luther, Martin. 1566. *Haußpostill Doc. Martin Luthers/ Vber die Sontags/ vnd der fürnembsten Fest Euangela/ durch das gantze Jar*. Mit Fleyfz von newem corrigiert/ vnnd mit XIII. Predigen/ von der Passio/ oder Hiftori des Leydens Chrifit gemehret [v. Veit Dietrich]. Nürnberg: Gedruckt/.../ durch Vlrich Newber/ vnd Dietri-

53 Krajšave za dela slovenskih protestantskih piscev so povzete po Merše in Novak 2001. 34–35.

ch Gerlatz. <http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10144055.html>.

Listkovno gradivo za *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

Rajhman, Jože. 1986. *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.

Rajhman, Jože. 1997. *Pisma slovenskih protestantov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.

WEIMARSKÉ KRITIČNE IZDAJE LUTHROVIH DEL

WA (2) – Luther, Martin. 1884. *Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Weimarer Ausgabe. <http://www.lutherdansk.dk/WA>.

WA (6) – Luther, Martin. 1888. *Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Weimarer Ausgabe. <http://www.lutherdansk.dk/WA>.

WA (10, II) – Luther, Martin. 1893. *Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Weimarer Ausgabe. <http://www.lutherdansk.dk/WA>.

WA (26) – Luther, Martin. 1909. *Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Weimarer Ausgabe.

WA (38) – Luther, Martin. 1912. *Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Weimarer Ausgabe.

SEKUNDARNA LITERATURA

Ahačič, Kozma. 2014. »Veliki slovenski cerkveni red.« V *Cerkveni red (1564). Znanstvenokritična izdaja dela Cerkovna ordninga z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik*, ur. Kozma Ahačič, 501–33. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Ahačič, Kozma, Andreja Legan Ravnikar, Majda Merše, Jožica Narat in France Novak. 2012. *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Augsburška veroizpoved 1530. (Confessio Augustana). 1980. *Evangeličanski koledar*. Prevedel Ludvik Jošar.

Avguštinova dela (354–430). <http://www.unifr.ch/bkv/kapitel1853-3.htm>.

BSLK – *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*. 1998. Göttingen: Vandernhoeck und Ruprecht.

- EVANGELISCHER ERWACHSENEN KATECHISMUS. 2010. suchen-glauben-leben, 8., neu bearbeitete und ergänzte Auflage. München: Gütersloher Verlagshaus.
- EVANGELISCHES KIRCHENLEXIKON. 1997–2004. Digitale bibliothek 98. Berlin: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Jelovšek, Alenka. »'My fva téh Svetnikou otroci': Dvojina osebnih zaimkov v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja.« *Slavistična revija* (v tisku).
- Kerševan, Marko. 2012. *Protestanti(sti)ka*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rajhman, Jože. 1977. *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Roth, Erich. 1952. *Sakrament nach Luther*. Berlin: Verlag Alfred Töpelmann.
- Sabeta, Antonio. 2011. »Wort und Sakrament bei Luther.« V *Sakrament und Wort im Grund und Gegenstand des Glaubens Theologische Studien zur römisch-katholischen und evangelischlutherischen Lehre*, 50–75. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Walch, Johann Georg, 1887. *Dr. Martin Luthers Sämtliche Schriften*. <http://www.babel.hathitrust.org>.

[https://doi.org/10.26493/2590-9754.13\(26\)363-389](https://doi.org/10.26493/2590-9754.13(26)363-389)